

Improving the procedure for direct verification of evidence

Kamoliddin MAVLANOV¹

Tashkent state university of law

ARTICLE INFO

Article history:

Received April 2021

Received in revised form

28 April 2022

Accepted 20 May 2022

Available online

10 June 2022

Keywords:

evidence,
judicial investigation,
research of evidence,
theory of evidence,
proof, factual information.

ABSTRACT

This article is devoted to the study of the principle of direct and oral examination of evidence in criminal proceedings. The article discusses the concept and legal basis of proof, the significance of proof in criminal proceedings, the procedure for direct examination of evidence, the consequences of non-compliance, the importance of a thorough, thorough, complete and impartial examination of evidence. The article is analyzed on the basis of current legislation, scientific research in this field, textbooks, articles, brochures and foreign experience and offers evidence-based and important practical recommendations.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss5/S-pp121-126>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Dalillarni bevosita tekshirish tartibini takomillashtirish

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

dalil,
sud terгови,
dalillarni tekshirish,
dalillar nazariyasi,
isbotlash,
faktik ma'lumotlar.

Mazkur maqola jinoyat ishlari yurituvda dalillarni bevosita va og'zaki usulda tekshirish prinsipini tadqiq etishga bag'ishlangan. Maqolada dalil tushunchasi va uning huquqiy asoslari, jinoyat protsessida isbotlashning ahamiyati, dalillarni bevosita tekshirish tartibi, unga rioya qilmaslik oqibatlari, dalillarni har tomonlama, sinchkovlik bilan, to'la va xolisona tekshirishning ahamiyati doirasida tadqiqot olib borilgan. Maqola amaldagi qonunchilik, soha bo'yicha ilmiy izlanishlar, mavzuga oid darslik, maqola, risolalar hamda xorij tajribasi asosida tahlil etilib, ilmiy asoslangan va muhim amaliy ahamiyat kasb etuvchi takliflar ishlab chiqilgan.

¹ Senior lecturer, Tashkent state university of law. Tashkent, Uzbekistan. E-mail: kamoliddin.mavlanov@gmail.com.

Совершенствование процедуры непосредственной проверки доказательств

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

доказательство,
судебное расследование,
исследование
доказательств,
теория доказательств,
доказывание,
фактические сведения.

Данная статья посвящена изучению принципа непосредственного и устного исследования доказательств в уголовном процессе. В статье рассматриваются понятие и правовая основа доказывания, значение данной процедуры в уголовном судопроизводстве, порядок непосредственного исследования доказательств, последствия несоблюдения, понятие тщательного, всестороннего, полного и беспристрастного исследования доказательств. Данная статья анализируется на основе действующего законодательства, научных исследований, учебников, статей, брошюр и зарубежного опыта в данной области и разработаны научно обоснованные и практически значимые предложения.

JPKda surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sud dalillarni bevosita tekshirishlari kerakligi, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi, jabrlanuvchi va guvohlarni so'roq qilishlari, ekspert xulosalarini eshitishlari, ashyoviy dalillarni ko'zdan kechirishlari, bayonnoma va boshqa hujjatlarni o'qib eshittirishlari shartligi belgilangan. Bundan ko'rinadiki, ekspertiza xulosasi gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchi, jabrlanuvchi va guvohlarning ko'rsatuvlari kabi eshittirish kerak, tergov harakatlari bayonnomalari kabi o'qib eshittirilishi kerak emas. Shu normada bir-biriga mazmunan va shaklan juda o'xshash so'zlar qo'llanilgan bo'lib, bir o'qishda e'tiborni tortmaydi. Eshittirish – bu ma'lumotni barchaning e'tiboriga yetkazish demakdir. Bundan xulosa shu bo'ladiki, ekspertiza xulosasi eksperti tomonidan o'qib eshittiriladi. Sud amaliyotida ekspertiza xulosalarini sudyalarning o'zlari o'qib beradi, ko'pincha, ekspertlar ham so'roq qilinmaydi. Bu holat esa dalillarni bevosita usulda tekshirish prinsipini chetlab o'tadi va tortishuv prinsipiga zid hisoblanadi. Chunki ekspertiza xulosasi ayblovchi yoki oqlovchi dalillar bo'lib, sud xolis taraf sifatida ishda faqat hal qilish vazifasini bajarishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2014-yil 23-maydagi "Sud hukmi to'g'risida"gi [1] Qarorining 2-bandidagi ham odil sudlovni taraflarning o'zaro tortishuvi, dalillarning bevosita va og'zaki usulda tekshirilishi asosida olib borilishi va ish bo'yicha haqiqiy holatni aniqlash to'g'risidagi jinoyat protsessining muhim prinsiplariga amal qilishlari lozimligi, ushbu prinsiplardan har qanday asoslarga ko'ra cheklanish hukmni qonuniy emas, deb topishga asos bo'lishi ko'rsatilgan. Mazkur hujjat ham yuqorida tahlil qilingan masalaning jiddiy ekanligini ko'rsatadi.

Bugungi kunda jinoyatlarni ochish amaliyotida bir qator kamchiliklarga yo'l qo'yilmoqda. Jumladan, jinoyat sodir etilgan hudud atrofida fuqarolar bilan yetarlicha so'rov suhbatlari tashkil etilmaydi, ochish chora-tadbirlarini tashkil qilishda muayyan kamchiliklarga yo'l qo'yiladi, xususan, tadbirlar pala-partish, tartibsiz olib boriladi. Bu holat jinoyatni issiq izidan fosh etish imkoniyatlarini yo'qqa chiqaradi. Qolaversa, jinoyatni fosh etishda ilmiy yutuqlar, ekspertlarning imkoniyatlari va texnologiyalardan yetarli foydalanilmaydi. Masalan, fonoskopik ekspertizalar ovoz va tovushlar bo'yicha o'tkaziladi. Ammo talonchilik jinoyatlarini ochishda bunday ekspertiza bir marta ham

tayinlanmagan, mas'ullar tomonidan bu borada tegishli choralar ko'rilmagan [2]. Yoki portret ekspertizasi o'tkazilishini ham ko'pchilik xodimlar bilmaydi, binobarin, amalda undan foydalanilmaydi. Shuningdek, talonchi voqea joyida o'zining yozuvlari aks etgan qog'ozni tushirib qoldirgan bo'lsa, matnning yozilishiga e'tibor berish kerak. Zero, matnning tuzilishi va mazmuniga qarab uni yozgan shaxsning ruhiy holati va ma'lumot darajasini aniqlash mumkin. Yoxud jinoyatchining kiyim-kechagi, buyumlari va boshqa joylarda tushirib qoldirishi mumkin bo'lgan mikrozarralarni olib, uni topishda, qolaversa, jinoyatni isbotlashda dalil sifatida ishlatish mumkin. Biroq amalda ushbulardan foydalanilmaydi.

Amaliyot tahlili shuni ko'rsatdiki, ba'zan tergovchilar voqea joyini ko'zdan kechirish tergov harakatining muhimligini yetarli baholamaydilar. Voqea joyini ko'zdan kechirishda yo'l qo'yilgan shoshqaloqlik amalga oshirilgan hujumning yuzaki baholanishiga, izlar noto'liq aniqlanishi va olinishiga, tergov harakatining samaradorligi keskin tushib ketishiga olib keladi. Ochiq joylarda talonchilik jinoyatlari sodir etilganida voqea joyini ko'zdan kechirish tergov harakati, jinoyat sodir etgan shaxs aniqlangan-aniqlanmaganidan qat'i nazar, har qanday hollarda o'tkazilishi zarur [3]. Chunki aynan ushbu tergov harakati jinoyatni isbotlovchi dalillarni to'plashda, jinoyatning ko'zga tashlanmagan holatlarini aniqlashda, voqea guvohlarini topishda alohida ahamiyatga ega.

Xuddi shunday dalillarni tekshirish bilan bog'liq muammolar sud amaliyotida ham kuzatiladi. Bu amaliy misol bilan ko'rishimiz ham mumkin. Jumladan, jinoyat ishlari bo'yicha Payariq tuman sudining 2017-yil 10-oktabrdagi hukmiga ko'ra, Sh.M.ga JK 97-moddasining birinchi qismi bilan 12 yil ozodlikdan mahrum qilish jazosi tayinlangan. Sudning hukmiga ko'ra, Sh.M. spirtli ichimlik iste'mol qilgan holda, 2017-yil 15-iyun kuni kechasi soat 03:00 da A.A. bilan o'rtalaridagi o'zaro kelishmovchiliklar uchun undan qasd olish maqsadida Payariq tumani, "Tomoyrot" mahalla fuqarolar yig'inidagi A.A.ning uyiga kelgan. Shundan so'ng hovlidagi karavotda yotgan A.A. bilan gaplashib turib, o'zi bilan olib kelgan oshxona pichog'ini uning bo'yin sohasi pastki qismiga urib, voqea joyidan qochib ketgan. A.A. Sh.M.ning ortidan quvib chiqib, uyi yonidan o'tgan "Tomoyrot-Qo'tirbuloq" avtomobil yo'li ustida yiqilib, vafot etgan. So'ng jinoyat ishlari bo'yicha Toshkent viloyat sudi apellyatsiya instansiyasining 2020-yil 2-oktyabrdagi ajrimi bilan sud hukmi o'zgartirilib, Sh.M.ga nisbatan tayinlangan jazo 14 yil ozodlikdan mahrum qilish jazosiga keltirilgan [4].

JPKning 455-moddasida hukm qonuniy, asosli va adolatli bo'lishi shartligi, sud hukmi faqat sud muhokamasida tekshirilgan dalillar bilan asoslashi, sudning hukmida ifodalangan barcha xulosalari asoslantirilgan bo'lishi lozimligi nazarda tutilgan. Biroq apellyatsiya instansiyasi sudi tomonidan qayd etilgan qonun talablari va Oliy sud Plenumi qarori tushuntirishlariga rioya qilinmasdan, birinchi instansiya sudi tomonidan tekshirilmagan ish holatlari, shikoyatda keltirilgan vajlarni tekshirish, yo'l qo'yilgan protsessual xatoliklarni bartaraf etish choralari ko'rilmagan. Mazkur holatda apellyatsiya instansiya sudi marhumning qonuniy vakili F.Y.ning o'g'lini Sh.M. jinoiy sheriklari bilan birga o'ldirganligi haqidagi va boshqa vajlarini to'liq tekshirish yuzasidan zarur sud ekspertizasini tayinlamasdan, qo'shimcha guvohlarni, ekspertlarni, mutaxassislarni so'roq qilmasdan, ashyoviy va boshqa dalillarni to'liq yig'masdan, jinoyatishini to'la, har tomonlama va xolisona tekshirib chiqilishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan boshqa harakatlarni belgilamasdan, barvaqt xulosaga kelgan.

Bunday holatda sud tergovi to'liq o'tkazilmaganligi bois apellyatsiya instansiyasi ajrimini qonuniy va asosli deb topib bo'lmaydi. Shu sababli kassatsiya instansiyasi sudining 2021-yil 8-apreldagi ajrimi bilan Sh.M.ga nisbatan chiqarilgan apellyatsiya instansiyasi sudining ajrimi bekor qilinib, jinoyat ishi yangidan ko'rish uchun yuborilgan.

Ayrim rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasini o'rganadigan bo'lsak, jumladan, **Qozog'iston Respublikasi** jinoyat-protsessual qonunchiligi dalillarni bevosita va og'zaki usulda tekshirishni alohida prinsip sifatida nazarda tutmagan bo'lsa-da, dalillarni har tomonlama, to'la va xolisona o'rganish sharti alohida prinsip sifatida qonun doirasida belgilab qo'ygan [5]. Unga ko'ra, sud, prokuror, tergovchi va surishtiruvchi jinoyat ishini to'g'ri hal etish uchun zarur va yetarli bo'lgan bo'lgan ish holatlarini har tomonlama, to'la va xolisona o'rganish uchun barcha qonuniy choralarni ko'rishga majbur. Bunda sud ish bo'yicha mavjud va taqdim etilgan dalillarni qonunchilikda nazarda tutilgan usullardan foydalangan holda o'rganadi. Qozog'iston Respublikasi jinoyat-protsessual qonunchiligi-ning o'ziga xos jihatlaridan biri bu sudning dastlabki tergov yoki surishtiruvning kamchiliklarini bartaraf etish bo'yicha o'z tashabbusiga ko'ra qo'shimcha dalillarni to'play olmasligidir. Milliy qonunchiligimizda esa surishtiruv, dastlabki tergovning to'liq emasligi yoki jinoyat-protsessual qonuni normalarining jiddiy buzilishlari jinoyat ishini ko'rib chiqish chog'ida sud tomonidan bartaraf etilishi belgilab qo'yilgan (JPK 415-modda). Bunda sudlanuvchiga nisbatan ayblovni og'irrog'i bilan yoki haqiqiy ahvolga ko'ra dastlabki ayblovdan jiddiy farq qiladigan ayblov bilan almashtirish uchun yoki boshqa shaxsni ishda ayblanuvchi tariqasida ishtirok etishga jalb qilish uchun asoslar aniqlangan taqdirda, sud surishtiruv, dastlabki tergovning to'liq emasligini yoki jinoyat-protsessual qonuni normalarining jiddiy buzilishlarini JPKning 416 va 417-moddalariga muvofiq bartaraf etadi.

Bundan tashqari, Qozog'iston Respublikasi JPK 24-moddasiga ko'ra, jinoiy ta'qibni amalga oshiruvchi organlar jinoyat ishi uchun ahamiyatli bo'lgan holatlarni kodeksda o'rnatilgan tartibda aniqlashlari talab etiladi. Sud esa xolislikni saqlagan holda jinoyat ishini har tomonlama va to'la tekshirish uchun ayblov va himoya tomonlarga o'zlarining huquqlarini amalga oshirishlari uchun zarur shart-sharoit yaratib berishi kerak. Dalillarni tekshirish jarayonida ham ayblovchi, ham oqlovchi, gumon qilinuvchi, ayblanuvchi, sudlanuvchining javobgarligi va jazosini ham og'irlashtiruvchi va yengillashtiruvchi holatlarni o'rganishi zarur. Jinoiy ta'qibga mas'ul o'rganlar tergovda ruxsat etilmagan usullar qo'llanilganligi to'g'risidagi har qanday ariza, xabarlarini o'rganishi talab etiladi.

Deyarli xuddi shunday mazmundagi qoidani **Belarus Respublikasi** JPKsining 18-moddasida nazarda tutilgan.

GFR qonunchiligi bo'yicha sud jarayonida "qat'iy" isbot qo'llaniladi. Bunda sudlanuvchining aybini aniqlash uchun muhim bo'lgan barcha faktlar va xatti-harakatining huquqiy oqibatlarini aniqlash faqat qonun hujjatlarida aniq nazarda tutilgan isbotlash vositalaridan foydalaniladi. Sudda isbotlash vositalarining qat'iy cheklangan ro'yxati mavjud, unga quyidagilar kiradi: sudlanuvchining, guvohlarning, ekspertning ko'rsatmalari, ashyoviy va yozma dalil: hujjatlarni tekshirish. Ushbu protsedura rasmiy isbot qilish deb ataladi. Boshqa barcha faqat protsessual ahamiyatga ega bo'lganlar holatlar sud muhokamasida dalillardan foydalangan holda belgilanadi. Bu sudning ixtiyoriga ko'ra har qanday dalil manbalariga asoslanib hujjatlarni kengroq oshkor qilish imkoniyatini anglatadi. GFR qonunchiligining e'tiborli jihatida unda bevosita o'rganiladigan

dalillar orasida ekspert xulosasi ham nazarda tutilgan. Milliy qonunchiligimizni tahlil qiladigan bo'lsak, ayni masala O'zbekiston Respublikasi JPKning 26-moddasida ham nazarda tutilmaganligining guvohi bo'lamiz. Chunki milliy qonunchiligimizda ekspert o'zi bergan xulosa yuzasidan guvoh sifatida so'roq qilinadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, JPKni quyidagi mazmundagi norma bilan to'ldirishni taklif etamiz:

Jabrlanuvchi va guvohning dastlabki tergov, surishtiruvni yuritish chog'ida sudga oldindan tasdiqlangan ko'rsatuvlarini o'qib eshittirishga, jabrlanuvchi yoki guvohni sudga keltirish imkoni bo'lmagan taqdirda yo'l qo'yiladi.

Sud tarafning iltimosnomasiga ko'ra yoki o'z tashabbusi bilan jabrlanuvchining yoki guvohning dastlabki tergovda bergan ko'rsatuvlarini o'qib eshittirishga quyidagi hollarda haqli:

- 1) hozirgi va ilgarigi so'roqlarda berilgan ko'rsatuvlar o'rtasida jiddiy qarama-qarshiliklar bo'lganda;*
- 2) jabrlanuvchi yoki guvoh vafot etganda;*
- 3) jabrlanuvchi yoki guvoh sudga kelishiga monelik qiluvchi og'ir kasallikka chalinganda;*
- 4) ko'rsatuvi oldindan mustahkamlab qo'yilganda;*
- 5) agar ko'rilgan choralar natijasida jabrlanuvchi yoki guvohning qayerdaligini aniqlash va sudga olib kelish imkoni bo'lmaganda.*

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. <https://lex.uz/docs/2413562>.
2. Mirzaev J.U. Some deficiencies in the detection of robbing crimes. Journal of Law Research. 2021, 6 vol., Issue 11. – PP. 94–102.
3. Racheva N.V. Inspection of the scene of the incident in cases of robbery and robbery committed in an open area // Russian law: education, practice, science. – 2016. – No. 3. – P. 40.
4. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining jinoyat ishlari bo'yicha sudlov hay'ati tomonidan 2021-yilning ikkinchi choragida kassatsiya tartibida ko'rilgan ishlar bo'yicha sud amaliyoti. <https://sud.uz>.
5. https://online.zakon.kz/document/doc_
6. <https://www.matsne.gov.ge/ru/document/download/90034/37/ru/pdf>
7. https://kodeksy.com.ua/ka/ugolovno_protsestualnij_kodeks_ukraini/statja-23.htm.
8. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111530>.
9. Blinkov A.P. Printsipy sostyazatel'nogo i obyektivno-istinnogo ugolovnogo protsesta v deyatelnosti sledovatelya: sravnitel'nyy analiz: dis. ... kand. yurid. nauk. Volgograd. 2018. S. 84–85. Выков V.M. Pravovoye polozheniye sledovatelya v ugolovnom protsesse Rossii (chast 1) // Pravo i politika. № 5 (149). 2012. S. 880
10. Sheyfer, S. A. Rossiyskiy sledovatel – issledovatel ili presledovatel? / S. A. Sheyfer // Rossiyskaya yustitsiya. – 2010. – № 11. – S. 34-36. <https://elibrary.ru/item.asp?id=15594436&>.
11. Мавланов К. Жиноят ишлари юритувида гумон қилинувчига нисбатан қамоққа олиш тарзидаги эҳтиёт чорасини қўллаш // Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 12/С. – С. 265–269.

12. Kamoliddin M. Procedural status of the suspect in criminal proceedings: procedural status of the suspect in criminal proceedings // TSUL Legal Report International electronic scientific journal. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 151–162.

13. Мавлонов К. Состояние обеспеченности право на защиту лица, подозреваемого в совершении преступления в законодательстве некоторых развитых зарубежных стран //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 1/S. – С. 96–103.